

І.В. Кубарев

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЮВАНИХ ГРУПОЮ ОСІБ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ

У статті розглядаються інформаційна невизначеність та механізм доказування як чинники, що визначають особливості організації розслідування вбивств, учинених групою осіб.
 Ключові слова: вбивство, злочинна група, організація розслідування.

В статье рассматриваются информационная неопределенность и механизм доказывания как факторы, определяющие особенности организации расследования убийств, совершаемых группой лиц.

Ключевые слова: убийство, преступная группа, организация расследования.

The article deals with informational uncertainty and mechanism of proving as the factors defining the peculiarities of organizing the investigation of the murder committed by the group of people.

Key words: murder, criminal group, organization of investigation.

Організація притаманна будь-якій цілеспрямованій діяльності й полягає в такому впорядкуванні цієї діяльності, за якого її мети досягається найбільш оптимально. При цьому характеристика факторів, що забезпечують організованість, а також їх роль у власне організації праці визначені видом людської діяльності, специфікою (особливостями) досліджуваної галузі [1, с. 3]. Розслідування злочинів у цьому плані не становить винятку та може розглядатися як діяльність, що має бути належним чином організована.

Організацію розслідування злочинів може бути визначено як ситуаційно зумовлену діяльність слідчого, що полягає в системній реалізації специфічних організаційних функцій та забезпечує таке впорядкування конкретного акту розслідування, за якого цілей досудового слідства досягається найбільш оптимально. Наукові засади організації розслідування злочинів були закладені працями таких криміналістів як В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, І.Ф. Герасимов, Г.А. Густов, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, В.А. Журавель, В.Г. Зеленський, Л.М. Карнесєва, В.О. Коновалова, О.Н. Колесніченко, В.С. Кузьмічов, М.І. Порубов, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов, С.І. Цветков та ін. Особливості деяких аспектів організації розслідування (його планування, взаємодії суб'єктів) досліджувалися в роботах, присвячених вивченню методики розслідування злочинів, учинених групами, серед іншого й організованими (В.М. Биков, В.Г. Лукашевич, М.П. Яблоков та ін.), а також методики розслідування окремих видів убивств (І.В. Борисенко, О.Ю. Булукулов, В.М. Ісаєнко, С.Ф. Здоровко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, Г.М. Мудьюгін та ін.). Загальні ж особливості організації розслідування вбивств, учинюваних групою осіб, та фактори, які ці особливості визначають, залишаються вивченими недостатньо, що ускладнює подальше вдосконалення криміналістичних рекомендацій та їх практичне застосування.

Убивства, вчинені в умовах неочевидності, в криміналістиці традиційно відносять до злочинів, розслідування яких пов'язане зі значними труднощами [2, с. 200; 3, с. 6; 4, с. 28]. Цю обставину враховано в нормативних актах правоохоронних органів, які містять певні вимоги: на місця події під час розслідування за такими справами повинні особисто виїздити керівники обласних підрозділів; їх розслідування належить доручати найбільш досвідченим працівникам; необхідно забезпечувати спеціалізацію слідчих на означеній категорії злочинів.

Кількісні та якісні характеристики елементів, що забезпечують організованість (планування, взаємодія тощо), способи їх зв'язку між собою залежать від складності розслідування як процесу пізнання [4, с. 43], що, своєю чергою, зумовлено не тільки кількістю, змістом і обсягом слідчих та інших дій [4, с. 21], але й характером розумових завдань, які доводиться розв'язувати слідчому під час розслідування.

Аналіз літературних витоків і судово-слідчої практики дозволяє виокремити фактори, що зумовлюють складність організації розслідування неочевидних убивств: а) інформаційна невизначеність; б) складність механізму доказування; в) висока інтенсивність розслідування.

Разом із тим, поняття складних кримінальних справ у криміналістиці характеризується не тільки їх багатоепізодністю й складністю розслідування, але й участю у вчиненні злочинів групи осіб, також і організованої. Це пов'язано з тим, що в групі з'являються нові, не властиві окремому злочинцю якості, цілі, можливості. Справи про вбивства в цьому сенсі не становлять винятку. Вплив групової характеристики суб'єкта на організацію їх розслідування полягає в тому, що це поглиблює негативний ефект від зазначених вище факторів, притаманних розслідуванню неочевидних убивств загалом. Сукупність цих чинників визначає специфіку організації розслідування розглядуваної категорії вбивств, на наявність якої вказали 93,5% опитаних слідчих.

Одним із таких факторів, як зазначено вище, є інформаційна невизначеність, що характеризує вбивство як неочевидну подію. Інформаційна невизначеність при розслідуванні вбивств викликана двома обставинами: браком інформації та її непорядкованістю, що вимагає окремого розгляду.

1. Дефіцит (нестача) інформації спричинений:

а) неможливістю в більшості випадків застосування такого важливого витoku криміналістично значущої інформації у справах про злочини проти особи як показання потерпілого¹;

б) значним у певних випадках строком, який минає від моменту вчинення вбивства до його виявлення, що неминуче спричиняє стирання слідової картини;

в) посиленням характером протидії, що викликана особливо тяжким характером злочину і, як наслідок, суворим покаранням, передбаченим Кримінальним Законом за його вчинення. Це спонукає злочинців до вжиття спеціальних заходів із метою уникнення відповідальності. Узагальнення практики розслідування доводить, що, намагаючись уникнути покарання за вбивство, злочинець зазвичай обирає таке місце, час та спосіб учинення, які ускладнюють його розкриття. При цьому вбивця нерідко намагається приховати та знищити сліди злочину або ж спрямувати слідство помилковим шляхом [5, с. 1].

У результаті у справах про вбивства багато обставин предмета доказування є невідомими, причому іноді відсутні навіть окремі побічні докази, за якими можна було би їх встановити [6, с. 447]. Участь же у вчиненні вбивства кількох осіб додатково загострює дефіцит інформації. Це викликано тим, що груповий характер злочину об'єктивно збільшує можливість застосування більш складних і разом із тим ефективних способів, до яких не можуть вдатися злочинці-одинаки [7, с. 21]. Чим складнішим є спосіб учинення злочину, його механізм, тим складніше його розслідування. В.О. Коновалова, аналізуючи способи вчинення вбивств, справедливо відзначає, що ретельна підготовка злочинного діяння з обміркуванням обставин, які ускладнюють розслідування, не тільки перешкоджає розкриттю цих злочинів, але і залишає їх нерозкритими [8, с. 10]. Дефіцит інформації посилюється і в результаті групової протидії, яка набуває якісно відмінного характеру порівняно з діяльністю індивіда [9, с. 13; 10 с. 60]. Узагальнення злочинною групою здійснювалася підготовка до вбивства, а у 84% – дії щодо приховування його слідів.

Очевидно, що ступінь впливу групового фактора на складність розслідування і його

¹ У більшості методик розслідування насильницьких, корисливо-насильницьких злочинів відмічається невідкладність допиту потерпілого та його важливе значення для подальшого розслідування.

організацію безпосередньо залежать від ступеня організованості злочинної групи. Чим більше вона організована, тим вищі її технічні, матеріальні, «кадрові» ресурси, а отже – і можливості використовувати більш витончені способи вчинення злочину й протидії розслідуванню. Організовані групи і злочинні організації використовують у вчиненні злочинів високоєфективні знаряддя і засоби, підкуповують посадових осіб, що провадять розслідування, задіюють корупційні зв'язки, активно впливають на свідків, влаштовують спроби дискредитації розслідування через ЗМІ тощо [11]. Тому одна з особливостей організації розслідування вбивств, учинених групою, полягає в необхідності забезпечити ранню діагностику ступеня організованості групи, прогнозування характеру протидії розслідуванню і вжиття заходів щодо його превенції. З іншого боку, зіштовхнувшись під час розслідування вбивства з активною і витонченою протидією, слідчий може обґрунтовано припустити високий ступінь організованості групи і будувати подальше розслідування з урахуванням цієї обставини.

2. Невизначеність породжується також неупорядкованістю (надто ж на початковому етапі розслідування) інформаційного масиву, в якому нарівні з потрібними відомостями міститься багато повідомлень, що не стосуються справи, а іноді навіть дезінформації. На початковому етапі розслідування вбивств інформації одночасно надто мало і занадто багато. Багато – тому що інформація, яка надходить до слідчого, насичена не потрібними йому в певний момент відомостями; мало – тому що виокремлення необхідної, потенційно корисної інформації значною мірою ускладнене. Відтак, можна припустити, що некритичне сприйняття отриманої під час досудового слідства інформації призведе до відносного зменшення обсягу корисних відомостей, що неминуче спричинить зростання як загальної невизначеності в кримінальній справі, так і невизначеності в засобах подальшого розслідування (слідчих діяч, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходах). Навіть у разі встановлення приналежності слідів їх використання в перебігу розкриття вбивства, вчиненого групою, залишається складним. Якщо під час розслідування вбивства, вчиненого однією особою, сукупність слідів дозволяє дійти більш-менш ймовірних висновків про особу злочинця і на основі інформаційної моделі винного² організувати його пошук, то при розслідуванні вбивства, вчиненого групою, побудова такої моделі видається ускладненою, позаяк різні сліди можуть бути залишені різними особами. Таким чином, особливістю організації розслідування вбивства, вчиненого групою, є необхідність розв'язання складних розумових завдань, пов'язаних не тільки з визначенням відносності слідів до події злочину, але і їх приналежності окремим злочинцям.

У контексті досліджуваного питання інформаційна невизначеність має результатом такі важливі в організаційному плані висновки:

1. Виникає необхідність здійснювати пошук злочинців і витоків інформації про них серед широкого кола осіб і об'єктів. Здійснення цього пошуку тільки слідчим шляхом у більшості випадків є безперспективним (наприклад, абсолютно недоцільно натомість подвірно-поквартирного обходу проводити допит кожного мешканця певної території). Тому організація розслідування повинна забезпечити залучення до розв'язання цього завдання сил, засобів і методів оперативних підрозділів. До такого роду методів і засобів законодавство висуває менш вимоги, ніж до слідчих дій, а отже вони є більш оперативними й ефективними під час виявлення витоків доказової та орієнтувальної інформації.

2. Інформаційна невизначеність ускладнює висування конкретних версій і об'єктивно визначає необхідність на початковому етапі розслідування убивств, вчинених групою, звертатися до системи типових версій. Разом із тим, дефіцит інформації у справах про вбивства може бути настільки загостреним, що не дозволяє ефективно використовувати типові версії. У таких ситуаціях виникає необхідність у інших логічних підставах планування розслідування, якими, на нашу думку, можна вважати його локальні (проміжні) завдання. При цьому слід урахувати, що високий ступінь інформаційної невизначеності ускладнює визначення і конкретизацію

² Інформаційну модель винного розуміють як сукупність суджень щодо ознак злочинця, що дозволяє створити його образ [12, с.5]. У літературі на позначення цього поняття використовують також терміни «пошуковий портрет», «розшуковий профіль» та ін.

предмета доказування [4, с. 25], а отже і конкретизацію локальних (проміжних) завдань розслідування. У цьому сенсі практичної значущості набуває подальше розроблення й типізація таких локальних завдань стосовно різних видів злочинів, серед них і вбивств, учинюваних групою осіб.

3. Розслідування вбивств, учинених групою осіб в умовах неочевидності, у зв'язку з інформаційною невизначеністю характеризується широким версійним діапазоном. Ця обставина викликає необхідність проводити розслідування в різних, іноді протилежних, напрямках, що, з одного боку, істотно ускладнює раціональний розподіл сил і засобів, узгодження і контроль за діяльністю взаємодіючих зі слідчим суб'єктів, аналіз, оцінку й використання оперативно-розшукових і доказових даних. З іншого боку, наявність декількох різних напрямів розслідування приводить до того, що процес організації розслідування відбувається в умовах вираженого тактичного ризику.

4. Результатом інформаційної невизначеності є також те, що версія про причетність певної особи до вчинення вбивства в складі групи висувається на підставі незначної, з точки зору доказування, інформації. Перспективним у таких ситуаціях є продовження спостереження за особами, щодо яких наявна інформація про причетність до вбивства, надто якщо вони не здогадуються, що відносно них висунуто версію і проводиться перевірка. Основним організаційним завданням проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів у такій ситуації є розширення інформаційної (довказової) бази, перевірка одержаних відомостей і підготовка до їх реалізації таємно від осіб, котрі підлягають перевірці. Проведення процесуальних дій не може гарантувати належного рівня конспірації. Тому організація роботи в таких ситуаціях повинна передбачати широке використання негласних можливостей оперативних підрозділів.

5. У результаті інформаційної невизначеності на момент висунування версії про причетність до вбивства, вчиненого групою, певної особи зазвичай залишаються невідомими її співники. Це призводить до необхідності проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів щодо встановлення їх особи.

6. Організація розслідування вбивств, учинених групою, пов'язана з необхідністю розв'язання складних розумових завдань. Оптимізацію цього аспекту організації розслідування ми вбачаємо, по-перше, в належному кадровому забезпеченні розслідування; по-друге, в організації обміну оперативно-розшуковою і процесуальною інформацією, зіставлення якої підвищує ймовірність виділення з інформаційного масиву криміналістично релевантної його складової; по-третє, в залученні до розв'язання розумових завдань усіх працівників, котрі беруть участь у розслідуванні, що дозволить протиставити злочинцям знання, досвід, інтуїцію декількох фахівців; по-четверте, у впровадженні в практику розслідування розроблених теорією управління й організації колективних методів прийняття рішень (метод мозкової атаки («брейнштормінгу») та інші).

Особливості організації розслідування вбивств, учинених групою осіб в умовах неочевидності, визначаються, на додаток до інформаційної невизначеності, **складністю механізму доказування**. Про таку складність свідчить певною мірою той факт, що тільки за 12% вивчених кримінальних справ про вбивства, вчинені групою осіб, досудове слідство було закінчено у строк до двох місяців. За 38 % справ термін досудового слідства тривав до трьох, а за 50% – понад три місяці.

Доказування – це процес встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі, змістом якого є збирання, дослідження, оцінка і використання доказів [13, с. 71; 14, с. 61-62]. Складність механізму доказування за досліджуваною категорією злочинів пов'язана з декількома обставинами.

По-перше, з тяжкістю злочину. В.Д. Зеленський зазначає, що ця характеристика злочину пов'язана з його суспільною небезпечністю і зумовлює більш докладне з'ясування багатьох обставин, більшу кількість суб'єктів розслідування, більший обсяг слідчих та інших дій [4, с. 23]. Убивства ж, учинені групою, як відомо, належать до розряду особливо тяжких злочинів.

По-друге, зі складністю власне предмета доказування, тобто сукупності обставин, що

підлягають установленню за кримінальною справою [13, с. 174]. У найбільш загальних рисах елементи предмета доказування визначені кримінально-процесуальним законом (ст.ст. 23-1, 64, 433 Кримінально-процесуального кодексу України) і під час розслідування конкретного злочину сповнюються змістом відповідної кримінально-правової норми. Предмет доказування зумовлює обставини, що підлягають установленню, і, в остаточному підсумку, визначає постановку того чи іншого локального завдання розслідування [15, с.121]. У досліджуваній категорії злочинів, на додаток до обставин, що підлягають установленню при розслідуванні убивств [16, с. 342-344], виникає необхідність у з'ясуванні та доведенні: а) кількісного і персонального складу групи; б) ступеня її організованості; в) характеру і ступеня участі кожного зі злочинців у вчиненому вбивстві; г) характеру взаємин у групі, наявності ролі диференціації; д) причин і умов, що сприяли виникненню злочинної групи (або переорієнтації наявної групи на злочинну діяльність). Причому значну складність становить доказування суб'єктивних факторів спільної злочинної діяльності, позаяк між змістом свідомості людини та її вчинками відсутній однозначний зв'язок [17, с. 22]. Необхідність урахування специфіки предмета доказування є однією з особливостей організації розслідування розглядуваних злочинів.

Складність предмета доказування призводить до того, що в процесі розслідування вбивств, учинених групою, виникають проміжні завдання, які не можуть бути розв'язані проведенням якоїсь однієї слідчої дії, навіть із використанням усього арсеналу тактичних прийомів. Такі завдання можуть бути реалізовані тільки групою взаємозалежних слідчих, а в певних випадках також інших (оперативно-розшукових, організаційних) дій, тобто проведенням тактичної операції. У методиках розслідування вбивств акцентовано на важливості місця, що посідають тактичні операції в організації розслідування [8, с. 147, 221]. Це пов'язано з тим, що тактичній операції притаманна чітка структура, тобто впорядкованість і взаємозв'язок дій, віднесених до її складу. Кожна така дія як елемент структури є незамінною, а їх послідовність – чітко визначеною, оскільки в цій послідовності може полягати задум операції [18, с.204]. Саме завдяки чіткій структурі та взаємозв'язку окремих дій тактичні операції дозволяють найбільш ефективно розв'язувати головне завдання організації – забезпечення такого впорядкування окремих дій, що утворюють процес розслідування, за якого його мети буде досягнуто найбільш оптимально.

Тому організація розслідування вбивств, учинених групою осіб, передбачає широке застосування тактичних операцій. Причому, на додаток до традиційних для розслідування вбивств тактичних операцій (наприклад, «атрибуція трупа», «переслідування за гарячими слідами»), організація їх розслідування повинна передбачати здійснення специфічних операцій, пов'язаних із участю у вбивстві кількох осіб. До таких тактичних операцій можуть бути віднесені «діагностика групового характеру вбивства», «співучасники вбивства», «затримання злочинної групи», «роzkремлення злочинної групи», «рольові функції» та деякі ін. Подальше розроблення і типізація тактичних операцій стосовно видів злочинів і властивих їх розслідуванню локальних завдань залишаються важливим напрямком криміналістичних досліджень.

По-третє, складність механізму доказування пов'язана з інформаційною невизначеністю, що не тільки, як зазначено вище, ускладнює конкретизацію локальних завдань розслідування, але і приводить до того, що для достовірного встановлення тієї чи іншої обставини, що належить до предмета доказування, необхідно встановлювати та досліджувати кілька проміжних фактів. Це ускладнює організацію розслідування вбивств, учинених групою, та вимагає кількарізкових уточнень, доповнень і змінень плану розслідування.

Наведені міркування щодо особливостей організації розслідування вбивств, учинених групою осіб, сподіваємося, сприятимуть подальшому вдосконаленню методичних розробок у зазначеному напрямку та їх ефективному практичному застосуванню.

1. Коновалова В.Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя / В.Е. Коновалова. – Киев: РИО МВД УССР, 1973. – 122 с.
2. Синчук В.Л. Функции типовых версий у методики расследования убийств / В.Л. Синчук // Кримінально-

- правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22-23 квітня 2004р.) / редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) [та ін.]. – К.-Х.: Юрінком Інтер, 2004.
3. Расследование некоторых видов преступлений в условиях крупного города: учеб. пособ. / авт. кол.: Н.А. Бурнашев, Б. Г. Володин, А. Г. Филиппов [и др.]. – М.: МВШМ МВД СССР, 1981. – 85 с.
 4. Зеленский В.Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты / В.Д. Зеленский / отв. ред. Ю.В. Лукин. – Ростов н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 1989. – 152 с.
 5. Деякі питання розслідування умисних вбивств на сучасному етапі: методичні рекомендації. – Київ: Генеральна прокуратура України, 2001. – 45 с.
 6. Тарасов М.Ю. Некоторые особенности расследования убийств следственной группой // Черные дыры в Российском законодательстве / М.Ю. Тарасов. – Москва: [б.и.], 2002.
 7. Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования) / М. С. Гурев. – СПб.: Питер, 2001. – 282 с.
 8. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія / В. О. Коновалова. – Х.: Факт, 2000. – 311 с.
 9. Быков В.М. Криминалистическая характеристика преступных групп / В.М. Быков. – Ташкент: ТВШ МВД СССР, 1986. – 72 с.
 10. Каледин Р.А. О понятии криминалистического изучения преступной группы / Р.А. Каледин // Актуальные проблемы борьбы с групповой преступностью: межвуз. сб. науч. тр. – Омск: ОВШМ МВД СССР, 1983.
 11. Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Богдан Володимирович Щур. – Х., 2005. – 20с.
 12. Густов Г.А. Моделирование в работе следователя: учеб. пособие / Г. А. Густов. – Л.: Изд-во ин-та усовершенствования следственных работников, 1980. – 53 с.
 13. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько; за ред. В.Я. Тація. – Харків: Право, 2001. – 560 с.
 14. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: Издательство БЕК, 1997. – 341 с.
 15. Здоровко С.Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції) / С. Ф. Здоровко. – Х.: Гриф, 2004. – 176 с.
 16. Селиванов Н.А. Расследование убийств / Н.А. Селиванов // Справочник следователя. Выпуск 2: Практическая криминалистика: расследование отдельных видов преступлений. – М.: Юрид. лит., 1990.
 17. Лукашевич В.Г. Криминалистические аспекты изучения преступных групп: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судостроительство; прокурорский надзор; криминалистика» / Виталий Григорьевич Лукашевич. – М., 1979. – 25 с.
 18. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3т. / Р. С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и методы. – 1997. – 478 с.

Надійшла до редколегії 16.04.2010

УДК 341.1/8

Т.Л. Сыроед

РОЛЬ ОРГАНОВ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИХ РАССЛЕДОВАНИЕ В МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

У статті розглянуто роль органів і посадових осіб, які здійснюють розслідування в міжнародних трибуналах та судах, а також приділено суттєву увагу діяльності Канцелярії Обвинувача Міжнародного кримінального суду на всіх етапах судочинства.

Ключові слова: міжнародні трибунали, Міжнародний кримінальний суд, Обвинувач, Канцелярія Прокурора, ситуація, спільні слідчі групи.

В статье рассматривается роль органов и должностных лиц, осуществляющих расследование в международных трибуналах и судах, а также уделено существенное внимание деятельности Канцелярии Обвинителя Международного уголовного суда на всех этапах судопроизводства.

Ключевые слова: международные трибуналы, Международный уголовный суд, Обвинитель, Канцелярия Прокурора, ситуация, совместные следственные группы.

© Т.Л. Сыроед, 2010